

POSSONYI LÁSZLÓ 80 ÉVES

Possonyi László író, újságíró, a Vigilia egyik alapító szerkesztője és kiadója, sokáig a lap színházi rovatvezetője, az Új Ember nyugalmazott munkatársa idén májusban töltötte be nyolcvanadik életévét. Érdemeit, munkásságát már több ízben méltattuk folyóiratunk hasábjain az elmúlt években. Hosszan ír erről Tettenérés című életrajzi művében, mely az Ecclesia Kiadónál jelent meg 1981-ben. Nyolcvanadik születésnapjával egy időben került forgalomba a Vigilia-Könyvek új sorozatának első darabja, Pilinszky János prózai írásainak kötete. Az önálló könyvkiadást 1935-ben a folyóirattal együtt alapította, és segített most is, harmincöt év után újra indítani a könyvsorozatot.

Szerkesztőségünk a lakásán köszöntötte a nyolcvan éves mestert, jó egészséget, alkotói örömeit és békés, boldog esztendőket kívánva neki. Ebből az alkalomból közöljük az alábbiakban Herczeg Ferencről írt, a Korunk Szava 1932. évfolyamában napvilágot látott írását, mely az akkor ünnepelt, népszerű íróról mondja el véleményét szokatlan bátorsággal, szellemi éleslátással. Megállapításai javarészt ma is érvényesek.

HERCZEG FERENC

Nemrégiben új Herczeg-novella jelent meg egyik napilapunkban. Csodálkozva láttuk, mennyire ura még most is mesterségének, milyen friss, eleven a stílusa és mennyire tartja még most is az iramot. Csakhogy amíg harminc évvel ezelőtt Thonuzóba vezér fiát, Alpárt siratta el, aki pogányságával kikopott Magyarországból, most a fehér faj háttérbe szorulása a feltörő Ázsiával szemben a vezérszólam. Könnyed, fölényes most is és nem tud elmélyülni. Közel félszázados írói működése után, amely idő alatt neve mindig az elsők között került szóba, nyugodt és minden szélsőségtől ment személye mintha változatlanul élte volna át a világ arcának átváltozását. És éppen ez az, amit egyik oldalról erényül emlegetnek, másik oldalról hibájául rónak fel. A fiatal generáció egy részét, sőt a haladóbb és gondolkozóbb részét nagyon elidegenítette tőle, hogy nemrég lezajlott jubileuma alkalmából jóformán minden Magyarországon található babért az ő fejére hintettek a hivatalos tényezők, kezdve az akadémiai tagságtól a Nobel-díjra való jelölésig, és hogy tették ezt akkor, amikor az a Magyarország már elsüllyedt, amelynek Herczeg ténylegesen a legjellegzetesebb kifejezője volt és amikor a fiatalságot már egészen más problémák nyugtalanították, mint amelyeknek boncolásával Herczeg nevet szerzett magának.

Mert volt egy Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchia kebelében 1880 és 1910 között, amelynek már nem volt Deák Ferencé és Arany Jánosa, de voltak Tiszái, akik alatt egy füledt kaszinói kasztszellem uralkodott el az egész országon. A kezdődő magyar kapitalizmus viszonylagos jólétét élvezve az uralkodó és vezető osztályokban alig akadt olyan hős és merész ember, aki ki merte volna mondani, hogy a kaszinói és társadalmi morálon felül léteznek kissé differenciáltabb emberi problémák is. A magyarság magasabb vágyai az új államszerkezetben valahogy elsikkadtak s a nemzet zöme kilábolva a történelmi viharokból, ösztönösen élvezni akarta a béke gyümölcsseit, a vagyonosodást és a művelődést. Akkoriban még majdnem megingathatatlan volt a felvilágosodás és a haladás vakbuzgó apostolainak ama hite, hogy az ember most már annyi jogot és szabadságot vívott ki magának, hogy mint egy postára tett levél, okvetle-

nül elérkezik végcéljához, az észnek és a tudásnak kellemes és zavartalan országához, ahol lehetőleg mindenki eléggé boldog lesz.

Az Osztrák–Magyar Monarchia európai nagyhatalom volt, és a magyar társadalmi életnek is mindinkább európai arculata kezdett lenni ebben a közép-európai értelemben. A fiatal magyar főváros életmódjának és intézményeinek sablonjait akaratlanul is Bécsről mintázta le, s miközben ezeket a magasabb életformákat utol akarta érni s miközben hadakozott is a beidegződött átkos Bécs ellen, mindig megmaradt egy kis Minderwertigkeitsgefühl benne a szerencsésebb vetélytárral szemben. Jókai már öreg volt, Mikszáth és Gárdonyi inkább a vidék életét élték és írták, vagy a történelmi múltat idézgettek. De közben a táblabírói és patriárkális Magyarország helyén egy új Magyarország nőtt fel, amelynek már a provinciális irodalmon túl egyéb igényei is voltak.

Herczeg Ferencet hűvös és elegáns életszemlélete, amivel ezt a kettős monarchiabeli európaiságot a legkitűnőbbben tudta reprezentálni az új magyar középosztály számára, egyszerre népszerű íróvá tette. A heterogén elemekből összetevődő főváros és az új középosztály benne találta meg azt az eszményképet, amely a felfelé törő osztályok vágykomplexumának a legjobban megfelelt. Egy író, aki szalon- és kaszinóképes s akinek disztinívált mosolya mintha az ellentétek elsimitására teremtődött volna, aki ennek az új Magyarországnak sok új problémáját meglátja és azt mindig kesztyűs kézzel igyekszik boncolgatni, aki látja a birtokait elvesztegető és városba szoruló dzsentri osztály bajait és aki bölcs tanácsokat is tud adni a hozomány nélküli lányok férjhezmenetelére, a szegény katonatisztek és a gazdag polgárlányok, a kasztokba merevedett társadalmi osztályok szerelmi, szociális és gazdasági kérdéseire: egy ilyen író, úgy látszik, történelmi szükségesség volt Magyarországon. Akkor, amikor nyugaton Thomas Mannok és André Gide-ek indultak. . .

Herczeg Ferenc írói virágkora egybeesik az európai polgárság virágkorával. A polgár pedig rendesen úgy viszonylik a hőshöz, mint Sancho Pansa Don Quijotéhoz. Magyarországon még nem volt polgárság, hanem azt a földjét vesztett nemesség lecsúszott rétegei pótolták. Herczeg Ferenc pedig különös kultuszt kezdett űzni abból a kaszinói dzsentri típusból, aki Magyarországon akkor már többnyire csak kártyacsaták és kardafférok hőse volt. . . Őt lelkülete, beidegződése és minden életmegnyilvánulása ehhez az „előkelő” és „történelmi” osztályhoz csatolta. Sok jó szándékkal vállalkozott arra, hogy e kissé még egzotikus életmódot folytató réteget írásain keresztül szimpatikussá tegye és polgárosítsa. Kétféle útja lett volna, hogy ezt a célját elérje: maró szatírával neveltségessé tenni egy demokratizált világban már anakronisztikusan ható embercsoportot, vagy megtehetné volna azt is, hogy tragikumában írja meg ezt a minden bűnében és időszerűtlen hősködésében is olykor kedves „békebeli” világot.

Herczeg Ferencnek egyik metódusához sem volt elég bátorsága. Állandóan valami könnyed keverék műfajjal szórakoztatta közönségét, ahol az ügyesen beállított problémák felcsigázták a közönség érdeklődését, és azután valami megnyugtató vég el is altatta rögtön az összes kétségeket, mert az igazi keserű orvosságot opportunizmusból nem merte beadni. Ami miatt ma Herczeg Ferenc általános népszerűségét az új generáció előtt elvesztette, az éppenséggel nagy opportunizmusa volt. A mai fiatalság már nem tarthatja irodalmi vezérének azt, aki minden kormányt ki tudott szolgálni, aki lehetőleg erősen jobban volt jobbra és óvatosan balra is, és akinek művein ez az opportunizmus többé-kevésbé szépséghibákat hagyott hátra. Nem akarunk igazságtalanok lenni. Mi másképp látjuk ma a dolgokat, mint azt harminc-negyven évvel ezelőtt a legélesebb szem is láthatta, hiszen azóta a saját bőrünkön tapasztaltuk meg az összes bűnök bűnhődéseit. S ez volt életünk legnagyobb és legfrissebb impressziója. Ha ma lapozunk Herczeg Ferenc társadalmi munkáiban, megdöbbenéssel látjuk, hogy ez az éles szemű, nagyon okos és sokszor oly nivós író mennyire meglátta a maga korában a bűnök és a hibák forrásait. De ahelyett, hogy boncolókéjét a sebek elevenjébe mártotta volna és kiemelte volna a fekélyes részeket, inkább csak megmutogatta kissé a társadalmi bajok fészkeit, hogy az emberek a kellemesség határain belül megborzonganak; kicsit bölcselkedett is a baj minémúsége felett, de azután igyekezett a szükségessé váló további boncolgatások

és leleplezések útját egy nagy happy end-flastrommal leragasztani. Amit megmutatott, az mindig dicséretre méltó tett marad, és ennek dicsőségét senki sem akarja elvenni tőle, de valószínűleg egy emberileg emelkedettebb, íróilag érdekesebb és az irodalomtörténet szempontjából értékeesebb oeuvre maradt volna utána, ha lett volna erkölcsi bátorsága objektíven és minden álcázás nélkül megírni korának társadalmát. Így továbbtenyészett egy idejét múlta kaszinói úriságfogalmat, amelynek tarthatatlanságát józan ítélőképességével maga látta be a legjobban. Görögtüzes romantikába burkolta minden realista hajlandósága dacára egy halódó osztály esztelen és lélektelen dinomdánomozásait és szinte követendő példává szuggerálta a gyurkovitsizmust.

Első regényében, a *Fenn és lenn*-ben még magasabb igényekkel indult. Végig meri vezetni kalandorhősét a zülles lépcsőfokain és a meghasonlott Kun Attila eltűnik valahol a mélyben, ahol „kaszinóilag” és társadalmilag már nem lehet nyilvántartani. Következő regényeiben már megalkuvóbb. A *Szabolcs házasságá*-ban és a *Lélekrablás*-ban öngyilkossággal oldja meg a drámai csomót. Egy hitetlen társadalomban – Herczeg társadalmi regényeiben vallásnak, vagy valami túlvilági hitnek nyomát is alig találjuk – szinte happy endnek számít az ilyen befejezés, mert ha a túlvilág fogalma hiányzik valakinél, az elvélhetetlennek bizonyult életnek ez a legmegnyugtatóbb megoldása marad. Csodálatos, hogy a hivatalos katolikus irodalom sohasem kérte számon Herczeg Ferencről hitbéli álláspontjait és tömjénezett neki akkor is, mikor a legelemibb erkölcsi követelményeket is negligálta.

A fiatalkori Gyurkovits-históriák és a dolovai nábob leánya szerencsés véletlenek, jó házasságok és egyéb deus ex machinák által eveznek be a családi és anyagi boldogság révébe. Általában csak az egyúttal jól szituált élet hozhat Herczegnél boldogságot, mert ezt a hősei valami úton-módon mindig elérik és ebben minden egyéb attribútumuk mellett tipikus polgároknak bizonyulnak. Amikor komolyabban fogja meg hősei sorsát és bűneikért kálváriát járát velük, mint azt a *Láp virágá*-ban, a *Kivándorló*-ban és a *Honszerző*-ben látjuk, akkor is jóra fordul végül ezeknek az embereknek a sorsa és a családi boldogsággal együtt a polgári jólét enyhe öblébe is behajóznak. Herczegnek csak a háború utáni munkáiban tűnik fel az önként vállalt vezeklés motívuma és némi hitbéli erőkből nyert kiengesztelődés. Azonban az élet igazán tragikus mozzanatait, amikor a földi lét minden formája kínossá válhat az ember számára, de amikor az anyagi formáktól elszakadva a végtelenség erői torkollnak be a lélekbe, ismeretlen területek maradtak előtte.

Történelmi munkái azok, ahol írói banalitásain és ellenszenves világnézetein túl tudott lendülni, mintha hősibb korok ihlete járta volna át józan és önmagát különben soha a művészetben elégetni nem tudó lényét. Az emberekben és a társadalomban csalódott, alkotó éveiben nem volt elegendő pozitív hite, ami túlemelte volna a kicsinyes társadalmi érdekszférákon. Két dolog maradt meg neki, ahol fel tudott emelkedni: a természet, a tenger és a felhők szeretete s a történelmi múlthoz való vonzódás. Herczeg Ferenc alkotó tehetsége itt bizonyul a legértékállóbbnak. Mintha mindazon sejtelve és megismerése, hogy egy vesztébe rohanó nemzettel és egy pusztulásra ítélt társadalommal áll szemben, itt talált volna levezetődést. Megírja a *Bizánc*-ot, mely *Az élet kapuja* mellett legszebb alkotása marad és amelyben a magyarság létproblémáinak gyökeréig jut el. Többi történelmi munkáiban is, ha igazi nagy koncepciót nem is tudott nyújtani soha, a formának, a stílusnak és a jellemzésnek oly gazdag és finom eszközeivel rendelkezik, amivel a magyar irodalom utolsó ötven esztendejében kevesen szárnyalták őt túl. De ízlésességével, választékos stílusával és sok objektív megfigyelésével is olyan missziót teljesített a magyar irodalomban, amiért hála és elismerés illetheti. Viszont, hogy túljárt felette az idő és sok visszahozhatatlan dolgot is szeretnének vele hívei konzerválni, arról sokszor nem ő maga tehet.

Ő együtt úszott korával akkor is, mikor kritizálta és megcsipkedte azt. A saját koruk rövidlátása és elfogultsága alól csak az egészen nagy egyéniségek tudják kivonni magukat, akik intuitív ösztön és ezoterikus tudás birtokosai egyben és átlátják az erkölcsi, anyagi és politikai élet összefüggéseit, az örök törvényeket s akik el tudnak égni abban

a misszióban, mely az emberiségnek és az igazi művészetnek szól. Herczeg Ferencnek talán meg lett volna erre is a képessége. Így azonban csak mint finom, izléses középserűségre, tehetséges szórakoztatóra, egy kor „hivatalos írójára” és – egy főrendiházi tagra fog visszaemlékezni az utókor, ha elsárgult, hideg díszkötetekbe ütközik a régi könyvszekrények mélyén s Herczeg Ferenc nevét olvasva visszaemlékezik valamire, ami elmúlt visszahozhatatlanul.

Korunk Szava, 1932. március 1.

POSSONYI LÁSZLÓ

Szuper Világ

*Szuper Világ,
szuper élet,
szuper csomagolás –
ez kell neked,
kibontva látod
milyen silány,
mit adnak készen.
Bontsd figyelmesen
a csomagot,
tartalmát
jól szemügyre vedd,
s megértheted
a szupermeni világban
a játékot, mire megy.*

Toronto

KERTÉSZ OLGA

SIMONE WEIL: AMI SZEMÉLYES, ÉS AMI SZENT

Felhívjuk kedves Olvasóink figyelmét, hogy a Vigilia-Könyvek sorozatunk második kötete, Simone Weil *Ami személyes, és ami szent* című munkája előreláthatólag 1983. karácsonyára jelenik meg. A Vigilia Kiadóhivatala a kiadványra előjegyzéseket felvesz.